

Els ibers quaranta anys més tard: un breu balanç de la recerca

Joan Sanmartí Grego

Les bases del coneixement

«Tant de bo aquest llibre envellís també aviat. ¿Què més pot desitjar un estudiós que estimi la seva feina i la cultura del seu país?» (M. TARRADELL. *Les arrels de Catalunya*, p. 7).

Afortunadament, el desig s'ha complert i, si no podem parlar d'un gir copernicà, és ben cert almenys que actualment sabem —o creiem saber— molt més sobre aquesta cultura ibèrica que va caracteritzar el nostre país durant la segona meitat del I mil·lenni aC. Si això ha estat possible, és perquè les bases del nostre coneixement han esdevingut, des de diferents punts de vista, molt més sòlides que fa quaranta anys. Com ja assenyalava Tarradell, una de les limitacions principals en el moment de redactar *Les arrels de Catalunya* era la gran dificultat existent per fixar les datacions absolutes, només parcialment corregida en aquells moments pels primers treballs de Nino Lamboglia sobre les ceràmiques de vernís negre. Això feia que, per exemple, les datacions inicials per al fenòmen ibèric romanguessin molt incertes. Tarradell acceptava una cronologia del segle V aC, però cal no oblidar que l'escola valenciana proposava datacions molt més baixes, del segle IV aC., i que, de fet, aquesta qüestió no va quedar plenament resolta fins a la celebració l'any 1977 del *Simposi Internacional: Els Orígens del Món Ibèric*, en què va quedar de manifest que els trets bàsics del que s'ha definit com a «cultura ibèrica» —molt par-

ticularment la producció de ceràmiques a torn i la gran expansió de la metal·lúrgia del ferro— estan ja configurats a Catalunya vers mitjan o la segona meitat del segle VI aC. Per les mateixes raons, no sempre era fàcil distingir les manifestacions culturals ibèriques posteriors a la conquesta romana de les que la van precedir, de manera que aquest llarg període, d'uns cinc segles de durada, era vist en gran mesura com un tot pràcticament indiferenciat.

Des d'aquest punt de vista, el progrés ha estat enorme. L'element clau és, evidentment, el progrés experimentat pel coneixement de les produccions de ceràmiques fines d'importació, però aquest coneixement ha permès també afinar les datacions dels materials amfòrics i, en bona mesura, de les pròpies produccions ibèriques, de manera que, fins i tot en absència d'importacions, resulta possible atorgar datacions relativament precises als conjunts materials, condició imprescindible, a la vegada, per situar sobre unes bases mínimament sòlides el coneixement històric. Tampoc no és superflú recordar, per una altra banda, que l'aprofitament d'aquests coneixements no hauria estat possible sense una millora consistent de les tècniques d'excavació. Aquesta millora es va produir fonamentalment en els anys seixanta i setanta, quan l'ús sistemàtic de les tècniques estratigràfiques va deixar de ser, al nostre país, el patrimoni més o menys exclusiu dels prehistoriadors i es va estendre al conjunt de la recerca arqueològica.

Sense aquests instruments bàsics per a la fixació de la cronologia («l'esquelet de la història», com remarcava el mateix Tarradell) tot progrés del coneixement hauria estat impossible. Ara bé, és clar que aquesta condició, necessària per a l'obtenció de certes informacions, no és per si sola suficient per produir un veritable coneixement històric. Potser la segona novetat que més clarament ha marcat el progrés en aquest camp del coneixement ha estat l'aplicació, des dels anys vuitanta, de plans de recerca sistemàtics, que combinaven els treballs de prospecció a escala macroespacial amb l'excavació en extensió, la qual cosa reflectia en bona mesura l'ambient intel·lectual del moment —vinculat de forma més o menys conscient a l'arqueologia processual—, que considerava el territori el referent necessari per a tota investigació en arqueologia, i que trobava en l'aplicació dels mètodes quantitius l'instrument essencial per a l'organització i avaluació de la documentació recuperada. Després d'una vintena d'anys de desenvolupament de projectes d'aquest tipus, els resultats són considerables —tal com es posa de manifest en diverses publicacions recents que constitueixen una mena d'estat de la qüestió sobre el coneixement actual del món ibèric a Catalunya (MARTÍN I PLANA, 2001; BUXÓ I PONS, 2000)— i afecten una sèrie de punts que ja en el seu moment van cridar l'atenció de M. Tarradell. Pel que fa, finalment, al coneixement de la base econòmica d'aquest món ibèric, els estudis moderns d'arqueobiologia han tingut una implantació més aviat lenta, i molt sovint limitada a l'anàlisi dels materials de jaciments concrets, tot i que en els darrers anys han aparagut alguns treballs de síntesi de gran utilitat (ALONSO, 1999; BUXÓ I PONS, 1999; MATA I PÉREZ JORDÀ, 2000).

L'estructura política i social

Aquesta perspectiva, centrada en l'estudi dels territoris com a eix vertebrador de la recerca, ha permès, en primer lloc, reconèixer la gran complexitat dels sistemes de poblament, un aspecte que fa quaranta anys només es podia intuir a partir d'una documentació molt frag-

mentària. Avui dia sabem que, possiblement ja des del segle VI aC, i amb tota seguretat des del segle IV aC, el poblament ibèric era profundament jerarquitzat i estava estructurat en un nombre limitat d'entitats territorials d'una certa importància. Això resulta particularment evident a la Catalunya costanera, on es documenta la presència de tres grans nuclis de poblament (Ullastret, Burriac i Tarragona), d'una superfície entorn de les 10 ha (possiblement més de 15 ha en el cas del conjunt d'assentaments d'Ullastret), d'un nombre una mica més gran d'assentaments de superfície compresa entre 2 ha i 4 ha i d'una gran majoria de poblats de petita grandària (generalment entorn de 0,5 ha, però sovint encara més petits), a més d'un poblament dispers, molt dens —si més no en algunes zones—, format per petits assentaments situats en proximitat dels terrenys conreables. Aquesta estructura del poblament ha fet pensar que els tres grans nuclis suara esmentats constituïen el centre de sengles territoris polítics i econòmics, l'extensió dels quals es podria establir de manera hipotètica a partir de la utilització de la tècnica d'anàlisi geogràfica coneguda amb la denominació de *polígons de Thiessen*. Això permetria situar els límits entre aquests territoris a la zona de la desembocadura de la Tordera i al massís de Garraf (figura 1).

A la resta del país no es coneixen assentaments de dimensions tan considerables, però la jerarquització de l'hàbitat en diversos nivells també resulta evident. A l'extrem sud, l'únic nucli conegut d'una certa importància és el Castellet de Banyoles (Tivissa), amb unes 4,5 ha, però és difícil de creure que no existís un assentament important en proximitat de les boques de l'Ebre, que potser caldria situar a Tortosa (probablement la *Hibera* de què parla Titus Livi), tot i que les evidències arqueològiques són, de moment, totalment absents. Pel que fa a les planes occidentals, el poblat més ben conegut és el del Molí d'Espigol (Tornabous, Urgell), que no arriba a una hectàrea de superfície, però sembla lògic suposar també que *Illirta* (Lleida) fos un nucli força més important, tenint en compte que va encunyar precocament moneda de plata i que era el centre d'un dels pobles ibèrics més importants coneguts per les fonts escrites: els ilergets. Quant a la Catalu-

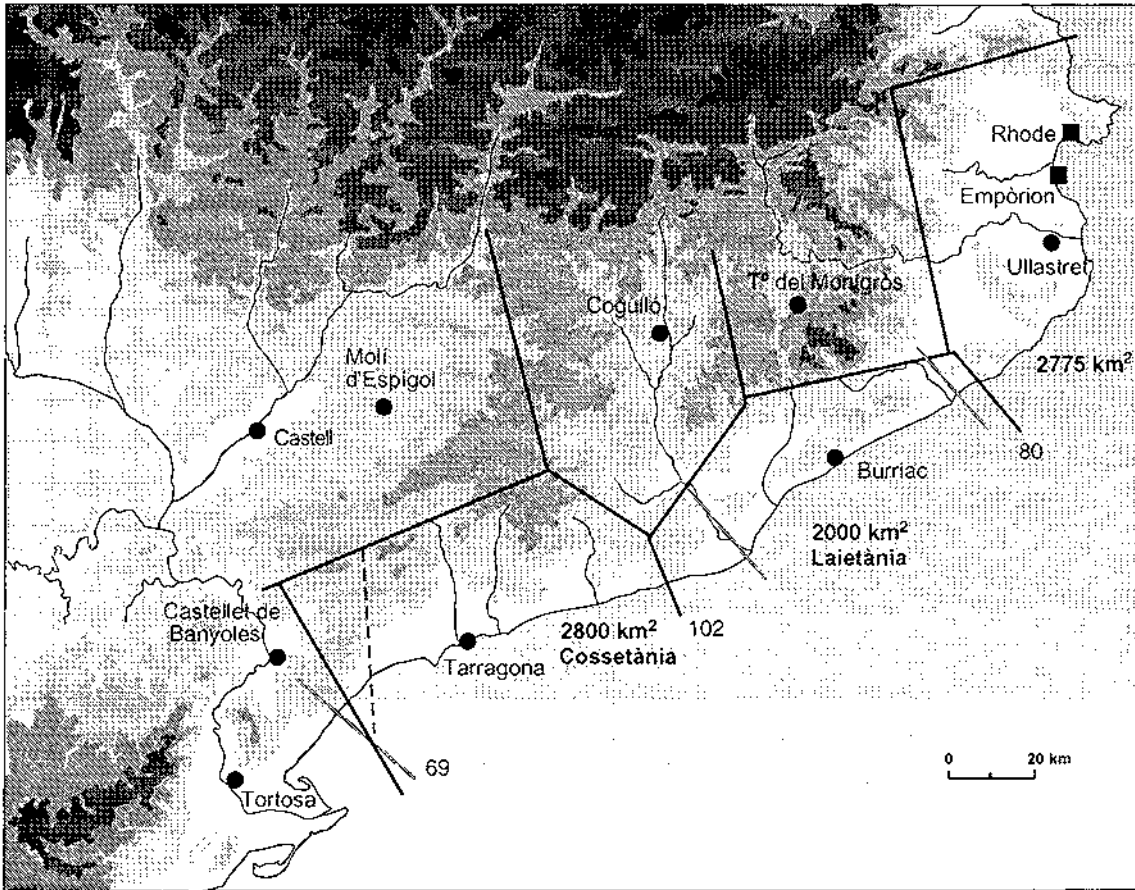

Figura 1. Territoris polítics a Catalunya al segle III aC.

nya centreseptentrional, no sembla que hi hagin existit mai assentaments de dimensions realment grans, de diverses hectàrees de superfície. L'única excepció és el turó del Montgròs (el Brull, Osona), però sembla probable que la major part de les nou hectàrees que tanqueu la seva muralla no estiguessin construïdes, sinó que probablement constituïen un lloc de refugi per a persones i ramats. Igualment, a la vall mitjana i alta del Llobregat els assentaments coneguts mai no assoleixen una hectàrea de superfície, tot i que el Vilaró d'Olius (Solsonès), que és el més gran, s'hi aproxima força, amb uns 8.000 m².

Si, malgrat aquestes limitacions, s'aplica la tècnica dels polígons de Thiessen al conjunt del territori utilitzant com a centres els nuclis de poblament que acabem d'esmentar, s'obté un mapa de territoris polítics que és essencialment coincident amb el mapa de pobles ibèrics que és possible reconstituir a partir de les fonts escrites i numismàtiques, i el fet que els resultats siguin

aproximadament coincidents fa pensar que probablement reflecteixen en bona mesura la realitat paleoetnològica del país, si més no a partir del segle IV aC.

Ara bé, quina era la naturalesa d'aquestes entitats políticoterritorials? L'evidència disponible fa pensar que es tractava d'estructures del tipus «estat arcaic». Això és el que indica, en primer lloc, la mateixa estructura del poblament, profundament jerarquitzada, amb tres o més nivells de grandària, la qual cosa és, precisament, una de les característiques més pregonades d'aquest tipus de formacions.

Un segon indicatiu està constituït per les evidències d'estratificació social, que es manifesten sobretot en les pràctiques funeràries. Efectivament, el nombre de tombes ibèriques conegut en el territori que ens ocupa és extremadament petit (poc més de 500), sobretot si es compara amb el que es documenta en els períodes immediatament anteriors, és a dir, durant el bronze

final i el primer ferro, moment en què se'n documenten més de 1.600, tot i que la població, a jutjar pel que sabem sobre els hàbitats —que comença a ser bastant—, havia de ser força més reduïda. Atès que el ritual funerari és pràcticament idèntic —un clot a terra que conté l'urna amb les restes incinerades i les ofrenes que l'acompanyen—, no sembla que aquest fet es pugui atribuir a un fenomen de conservació diferencial: ha de ser, per tant, el resultat d'una pràctica cultural. Això fa pensar que durant el període ibèric el ritual funerari convencional devia quedar reduït a un sector limitat de la població, probablement l'elit o aristocràcia, a la qual es devia atribuir, com és força habitual en les primeres societats estratificades, una relació especial amb la divinitat i el món del més enllà, la qual cosa, per una altra part, en justificava els privilegis. La presència habitual d'armes en moltes de les tombes també seria un indicatiu en aquest sentit, ja que el poder s'associa sovint a la violència, real o simbòlica. El mateix es podria dir pel que fa als elements d'importació que sovint es troben a les tombes —especialment en els segles IV-III aC—, en tant que el poder també és vist sovint com quelcom d'un origen exterior a la pròpia societat (cosa que s'adiu igualment amb el seu caràcter sobrenatural). Un últim indicatiu ens sembla revelador: les dues úniques necròpolis del període ibèric ple conegudes a Catalunya (la del Puig de Serra i la de Cabrera de Mar) se situen precisament en proximitat de dos dels nuclis de primer ordre —i sens dubte centres de poder— que hem esmentat més amunt: Ullastret i Burriac.

A banda de les tombes, l'estratificació de la societat ibèrica també resulta manifesta en els assentaments i, contra el que havia pensat M. Tarradell —això sí, amb una documentació molt migrada—, a les pròpies cases. Així, a més dels habitatges simples formats per un sol recinte més o menys compartimentat —que a principi dels anys seixanta era pràcticament l'únic tipus conegut, sobretot a partir del Puig Castellar de Santa Coloma de Gramenet—, la recerca més recent ha posat de manifest la presència d'estructures domèstiques molt més elaborades, dotades de diverses habitacions, sovint —però no sempre— articulades entorn d'un pati central, i, almenys en alguns casos, dotades d'un pis

superior. La superfície és certament variable: des dels 20 m² de les cases d'un sol recinte fins als quasi 300 m² d'alguna de les del Castellet de Banyoles (fig. 2) o Ullastret. En general, hi ha una correspondència clara entre la grandària i complexitat de les construccions domèstiques i l'entitat del nucli de poblament on es troben. Així, les més grans apareixen en assentaments de primer ordre, com ara Ullastret o el Castellet de Banyoles, que devien tenir funcions de capitalitat en els territoris abans esmentats, mentre que els petits recintes són característics dels nuclis més modestos, que sovint tenen tot l'aspecte d'una petita aldea pobrament fortificada i habitada per camperols, com ara el poblat de la Moleta del Remei (Alcanar, Montsià) o el del Vilaró d'Olius (Solsonès) (fig. 3). Les situacions, però, poden ser força més diverses, la qual cosa no fa sinó demostrar encara més a bastament la complexitat del sistema de poblament i de la societat ibèrica. Així, s'han documentat assentaments de petites dimensions —similars a les aldees que acabem d'esmentar—, però dotats de fortificacions poderoses i caracteritzats per la presència exclusiva de cases complexes, a vegades de grans dimensions. Aquest és el cas del poblat d'Alorda Park (Calafell, Baix Penedès), on totes les cases, durant el segle III aC, són complexes i una (casa I-II) destaca fins al punt que podria ser considerada un petit palau, precedit per un espai obert (fig. 4). Totes aquestes característiques ens han portat a definir aquest petit assentament com una «ciudadella aristocràtica» que possiblement devia controlar, des d'una posició de força, els recursos i el treball dels habitants d'un petit territori. És probable que el poblat del Puig de la Nau (Benicarló) respongui a aquest mateix model de ciudadella aristocràtica. En altres casos encara —per exemple al Puig Castellar de Santa Coloma de Gramenet—, sembla documentar-se l'existència d'alguna estructura de grans dimensions en el si d'una aldea agrícola, com si es tractés de la residència d'un aristòcrata que controla en proximitat immediata una comunitat camperola.

Un dels aspectes de la documentació arqueològica que fan més evident la presència i el poder de les elits són els indicis de control sobre sectors importants de l'activitat econòmica, com ara el comerç exterior —del qual parlarem

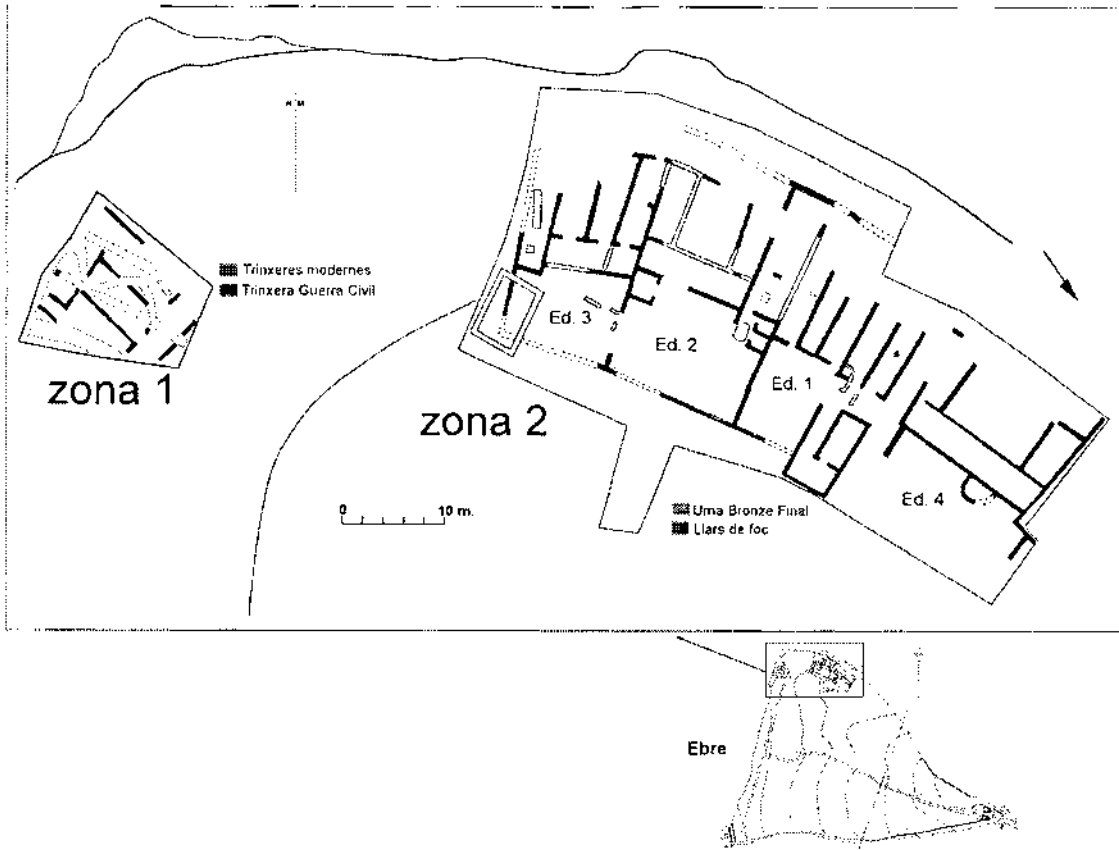

Figura 2. Planta del poblat del Castellat de Banyoles (Tivissa) al darrer terç del segle III aC.

més endavant— o la producció agrícola. Aquest segon aspecte es fa palès sobretot en l'existència de grans camps de sitges que no sempre semblen relacionats amb nuclis de població d'una certa importància, la qual cosa porta a pensar que s'hi devia emmagatzemar un excedent de producció —en definitiva, un capital— que només podria haver estat controlat pel poder polític, i gestionat, evidentment, d'acord amb les necessitats i interessos del grup social que tenia aquest poder.

El panorama que estem descrivint és particularment vàlid per a les zones costaneres. A les planes occidentals encara s'ha de fer molt treball de prospecció i excavació abans no es pugui comprendre a fons l'estructura del poblament. Ara bé, si tenim en compte la potència política i demogràfica del poble ilerget a finals del segle III aC, sembla lògic pensar que no devia ser gaire diferent del que es documenta a la costa. A la Catalunya centreseptentrional, en canvi, no sembla que arribessin a desenvolupar-se estruc-

tures plenament urbanes, i més aviat podríem pensar que, tot i mantenir la seva independència, les comunitats etnicoterritorials d'aquesta zona estaven sotmeses a una forta influència econòmica, i potser també política, per part dels estats costaners. Un indicatiu en aquest sentit pot ser la presència en alguns d'aquests jaciments de grans camps de sitges, la qual cosa fa pensar en la possibilitat d'importants excedents agrícoles que devien alimentar el comerç amb el món mediterrani a través de nuclis portuaris indígenes com Tarragona, Montjuïc, Burriac o Ullastret.

Com ja havia fet notar Tarradell a *Les arrels de Catalunya*, un dels signes que fan més palès el desenvolupament social i econòmic durant el període ibèric és el desenvolupament d'un sistema d'escriptura. Dissortadament, els progressos fets des d'aquell moment en el coneixement de la llengua ibèrica són, des d'una perspectiva global, reduïts, de manera que el contingut dels textos continua sent encara en gran part irrecu-

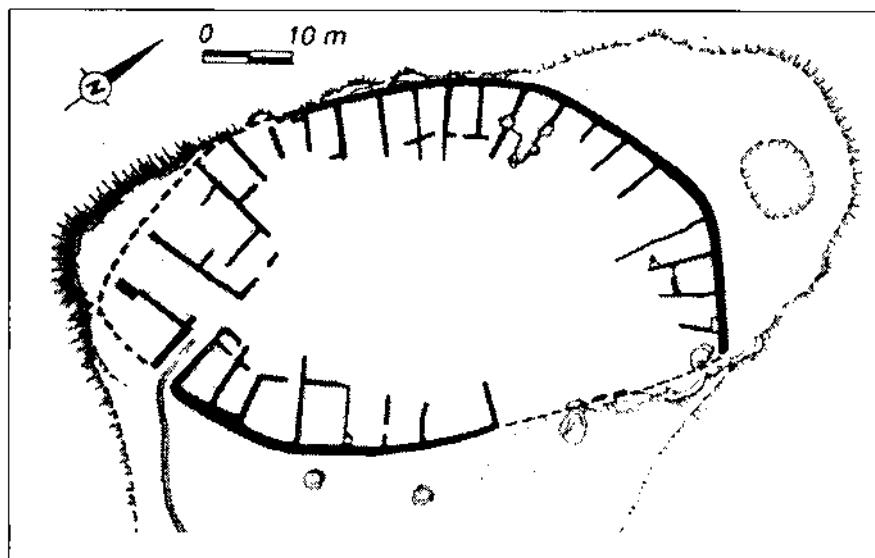

Figura 3. Planta del poblat del Vilaró d'Olius.

perable, per bé que el seu sentit general es pot deduir a vegades de la pròpia natura del suport en què estan inscrits, de les circumstàncies de la troballa o d'algun aspecte intern més fàcilment interpretable. Així, la presència freqüent de signes numerals en les inscripcions fetes sobre làmina de plom indica que aquests textos —que són, de fet, els més llargs que coneixem en llengua ibèrica— tenen probablement un caràcter econòmic. J. de Hoz ha suposat que es tractava generalment de cartes comercials, basant-se en el fet que aquest és el caràcter de les inscripcions gregues fetes en aquest mateix suport escriptori —com ara la que es va trobar a Empúries fa uns anys—, però és igualment possible que es tracti de documents relacionats amb l'administració econòmica i que reflecteixin una certa complexitat institucional i administrativa.

El món ibèric en el context de la Mediterrània antiga

Un dels aspectes en què la recerca ha fet un avenç important és la valoració del comerç colonial amb el món mediterrani. No tractarem aquí en detall les relacions econòmiques i culturals amb els diferents centres colonials grecs i púnics d'extrem Occident —tema que correspon a una altra de les contribucions a aquest volum—, però sí que volem destacar el paper d'aquest tràfic comercial en l'estructura social i

política de les comunitats ibèriques. En efecte, tot i que els estudis quantitius són encara escadussers i sovint basats en un volum reduït de materials, comencem a entreveure una relació força constant entre el nombre i qualitat de les importacions, d'una banda, i altres aspectes de la documentació material que revelen estatus i estratificació, com ara la grandària dels assentaments, la complexitat de les cases i muralles o la presència de documents escrits. Això suggereix que els materials d'importació — fonamentalment àmfores i ceràmiques fines — constituïen, en tant que elements exòtics, objectes de prestigi, adquirits directament per l'elit —que devia controlar totes les transaccions amb l'exterior— i redistribuïts per aquesta a la resta de la societat segons criteris d'estatus. En altres paraules, l'evidència disponible sembla indicar que ens trobem davant d'una economia de béns de prestigi, en la qual la redistribució d'aquests elements devia tenir un paper important per al manteniment de l'ordre social establert (SANMARTÍ, 2000).

Per a les aristocràcies ibèriques era, doncs, important assegurar-se l'arribada regular de mercaderies importades, i això devia situar aquestes societats indígenes en una posició de dependència en relació als centres colonials grecs i púnics. Efectivament, la distribució geogràfica dels materials d'importació d'extrem occident mostra que Massàlia, Ebusus i les velles ciutats fenícies del sud de la península ibèrica controlaven unes àrees d'influència comercial

relativament tancades (la Gàl·lia mediterrània, la zona ibèrica, i Andalusia i la costa del Magrib respectivament), la qual cosa les devia posar en condicions de dictar quins eren els termes sota els quals s'efectuaven els intercanvis. Aquest tipus de relacions és característic del que s'anomena un «sistema-món», és a dir, un sistema econòmic d'ampli abast geogràfic, a l'interior del qual es troben cultures i formacions polítiques diverses, i que es caracteritza per una divisió axial del treball entre un *centre* productor i exportador de béns amb un elevat valor afegit i una *perifèria* subministradora de matèries primeres i de força de treball. Com la resta de les cultures indígenes del Mediterrani occidental, el món ibèric, en tant que perifèria econòmica

d'un sistema-món mediterrani, respon efectivament a la denominació de «satèl·lit del món clàssic» que Tarradell li va aplicar a *Les arrels de Catalunya*.

Fins a quin punt aquesta integració en l'economia mediterrània va suposar l'adopció de formes culturals pròpies del món grec o púnic? Podem suposar que un contacte continuat durant diversos segles devia tenir algun resultat en aquest sentit, sobretot entre les aristocràcies ibèriques, ja que el contacte amb l'exterior es devia fer fonamentalment a través d'elles. Tot i això, no es fa de donar una resposta precisa a la pregunta. D'una banda, per la manca de fonts escrites que facin referència explícita a aquestes qüestions, i, d'una altra, perquè diferents aspec-

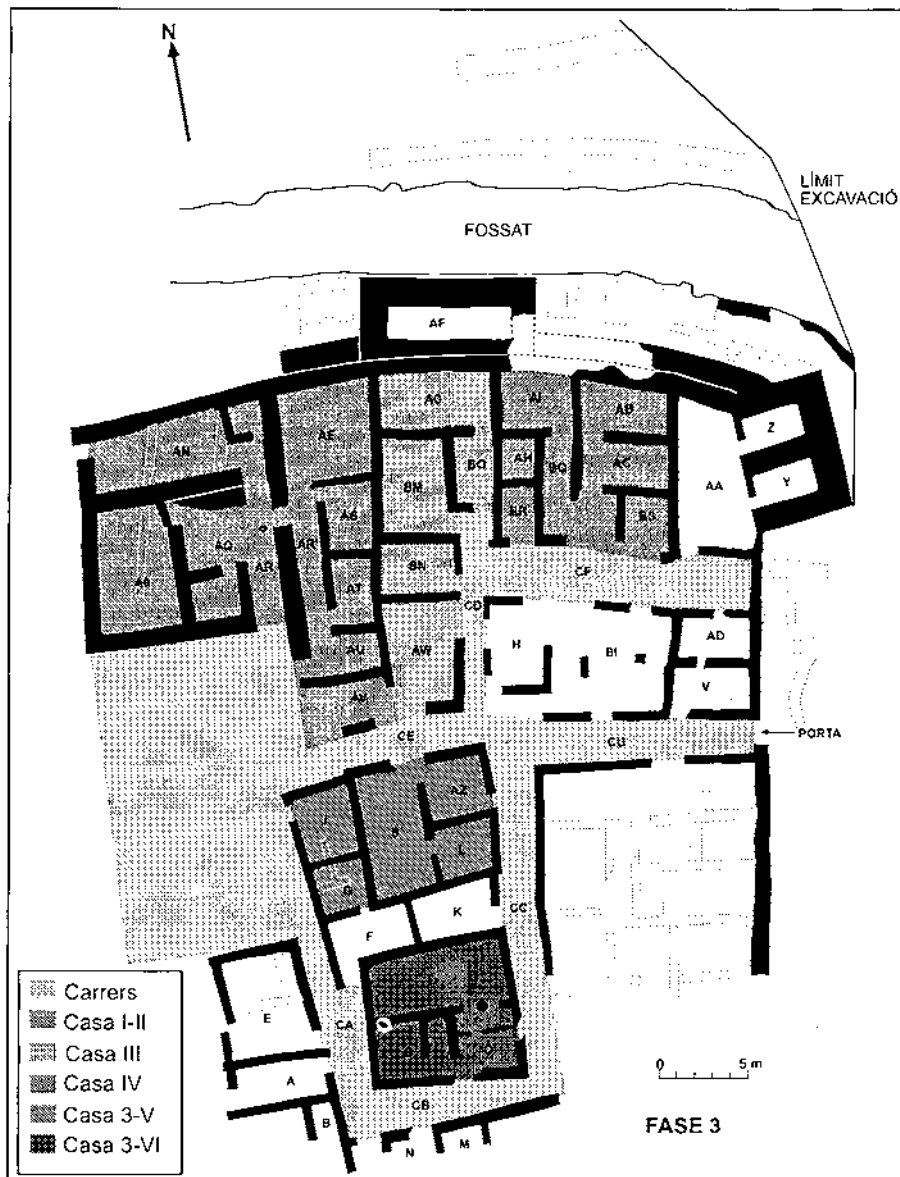

Figura 4. Planta del poblat d'Alorda Park al segle III aC.

tes de la cultura material que podrien ser interpretats —i a vegades ho han estat— com a resultat d'influències hel·lèniques o púniques en el camp de l'arquitectura militar o domèstica també poden ser considerats el resultat d'un desenvolupament independent de la pròpia cultura ibèrica. La presència de vaixel·la grega d'importació i d'imitacions ibèriques d'aquesta ha fet pensar en la possibilitat que les elits ibèriques haguessin adoptat la pràctica del *symposium*, però, de fet, no hi ha cap element que permeti pensar que aquests vasos eren utilitzats a la manera hel·lènica. Més versemblant ens sembla la introducció de certes pràctiques culinàries, possiblement testimoniada per la presència en alguns jaciments de vasos de cuina grecs o púnics, o bé d'imitacions d'aquests. Pel que fa a les idees religioses, cal recordar els dos petits temples situats al cim del Puig de Sant Andreu d'Ullastret, de clara influència hel·lènica (per bé que molt modestos en relació als seus homòlegs grecs), i que probablement responen a la configuració d'una religió oficial d'estat. És també important esmentar la freqüent aparició de terracotes en forma de cap de Demèter. Aquestes peces, de tipus purament grec des del punt de vista formal, són extremadament freqüents en el món púnic occidental (per exemple, al santuari eivissenc des Cuieram) i reflecteixen l'extraordinària importància que hi va tenir des del segle IV aC el culte a aquesta divinitat, identificada amb Tànit. En el món ibèric, els caps de Demèter apareixen tant en hàbitats com en necròpolis, la qual cosa respon probablement a la doble condició d'aquesta divinitat com a protectora de l'agricultura i esposa d'Hades, el déu infernal i del més enllà. Possiblement és també un indicatiu de l'adopció d'idees religioses alienes la troballa a Ullastret de dues figuretes de terracota que representen Bes, una divinitat egípcia que va ser extremadament popular a l'Eivissa púnica. Tots aquests elements, però, no han d'amagar el fet que la cultura ibèrica, en el seu conjunt, va tenir sempre un caràcter essencialment indígena i original, i que l'adopció d'elements culturals exòtics s'ha d'entendre sobretot com una pràctica lligada a l'exercici del poder per part de l'aristocràcia, i que probablement va penetrar molt poc en la resta del teixit social.

La formació de la cultura ibèrica

Una de les qüestions problemàtiques apuntades per Tarradell a *Les arrels de Catalunya* era precisament la de la formació de la cultura ibèrica, i aquest continua sent un aspecte sobre el qual resulta possible debatre encara àmpliament. Pràcticament no cal recordar aquí les velles hipòtesis sobre un origen africà de l'iberisme, ja totalment desacreditades a principi dels anys seixanta. La idea imperant en aquell moment —i que ha perdurat llargament fins a l'actualitat— era que la cultura ibèrica resultava d'un procés d'«aculturació» de les poblacions indígenes de la costa mediterrània de la península com a conseqüència del contacte amb grecs i fenicis. Ara bé, Tarradell ja va veure que, formulada així, aquesta idea no arribava a explicar el processos de canvi ni, sobretot, les raons per les quals d'uns substrats culturals tan diferents com els que hi havia en el territori ibèric s'havia originat una cultura material tan uniforme, la qual cosa el va portar a formular —certament amb molta prudència— una hipòtesi de caràcter invasionista o difusionista, segons la qual el focus originari de l'iberisme s'hauria trobat al sud de la península ibèrica mentre que «es presenta a Catalunya en general com un fenomen que arribà de fora».

Amb posterioritat a la publicació de *Les arrels de Catalunya*, la qüestió dels orígens ha estat enfocada sobretot des del punt de vista de la cronologia —recordem que aquest punt va ser objecte de controvèrsia fins a la segona meitat dels anys setanta—, i l'ambient intel·lectual, dominat en arqueologia pel processualisme i pel marxisme científic, ha estat, i és encara en gran part, radicalment —i sovint dogmàticament— antimigracionista, de manera que l'explicació proposada per Tarradell ha estat, en general, menystinguda. Nosaltres mateixos hem proposat una explicació de caràcter neoevolucionista, basada en el model de A.W. Johnson y T. Earle (2000²), que defineix una trajectòria des de les societats de nivell familiars del bronze final als estats arcaics desenvolupats des de finals del segle V aC, passant per les comunitats d'àmbit local pròpies del primer ferro i els cabdilatges del

període ibèric antic (Sanmartí, en premsa). D'acord amb aquesta hipòtesi, el creixement demogràfic hauria estat el «primer motor» que provoca els processos d'intensificació de l'economia i d'institucionalització, mentre que el comerç exterior hauria proporcionat a les elits indígenes nombroses oportunitats de consolidar i expandir el seu poder. Aquest model explica raonablement una gran part de les característiques conegudes de la documentació arqueològica, i creiem que hi ha una part considerable de veritat en la reconstrucció proposada.

I, tanmateix, les reserves expressades per Tarradell fa quaranta anys, així com la hipòtesi de treball que en deriva, continuen sent perfectament vàlides. En efecte, les poques seqüències estratigràfiques que inclouen a la vegada nivells del primer ferro i del període ibèric antic mostren que, com ja havia assenyalat Tarradell, «no es veuen les etapes de la creació [de la cultura ibèrica] en el mateix país», contràriament al que es documenta a l'àrea sud-oriental de la península ibèrica (ARTEAGA I SERNA, 1975). Els elements pròpiament ibèrics, concretament les ceràmiques a torn, apareixen en alguns jaciments de forma sobtada i massiva damunt dels nivells de la primera edat del ferro, són absolutament idèntics als que es troben a la resta de l'àrea ibèrica i no semblen tenir cap mena de relació amb la cultura material indígena documentada abans de la seva aparició. Entenem que és difícil de trobar cap model de transmissió cultural que pugui explicar un fenomen semblant i, conseqüentment, pensem que la hipòtesi migracionista formulada per Tarradell mereix ser rescatada i valorada, sobretot si es té en compte l'existència de certs indicis d'ordre lingüístic que suggereixen que la llengua ibèrica probablement no era autòctona en llocs com Ullastret o Azaila, segons ha mostrat J. de Hoz a partir de l'anàlisi de la documentació antroponímica recuperada en aquests jaciments (DE HOZ, 1993).

En tot cas, cal remarcar que migració no equival a substitució de la població preexistent, de manera que és lògic esperat, al costat de novetats sobtades, elements importants de continuïtat; de fet, l'anàlisi dels fenòmens migratoris mostra que a les primeres etapes la població novinguda se sol concentrar en un nombre reduït d'emplaçaments, sense que es produeixi

una ocupació total del territori. És important assenyalar, en aquest sentit, que en els darrers quinze anys s'ha produït un desenvolupament important de la reflexió teòrica sobre els moviments de població i de la seva aplicació a la documentació arqueològica (ANTHONY, 1990; HÄRKE, 1998; BURMEISTER, 2000), que haurien de servir de punt de partida per a una anàlisi aprofundida de la problemàtica que estem comentant.

... I la seva dissolució

La riquesa documental de què disposem per a l'etapa final de la cultura ibèrica fa que el coneixement d'aquest procés de dissolució sigui molt menys problemàtic que el dels orígens. Sabem que el procés va ser llarg: hi ha indicis d'ocupació en molts assentaments ibèrics fins a mitjan segle I aC, i a vegades fins i tot més tard. Sabem també que en les etapes inicials va ser violent: no solament les fonts literàries donen testimoni dels conflictes que enfrontaren els ilergets i els seus aliats amb els romans o de la repressió de la segona sublevació ibèrica pel cònsul M. Porci Cató, sinó que l'arqueologia mostra que entorn del 200 aC un nombre important d'assentaments, alguns dels quals eren sens dubte centres de poder, van ser abandonats, a vegades amb indicis prou clars de violència (SANMARTÍ, 1998). Durant uns cinquanta anys, el poder romà sembla haver-se limitat a l'explotació del país per la via fiscal i comercial, però des de mitjan segle II aC hi ha elements que suggereixen una colonització de poblament, que es manifesta tant en l'organització de la xarxa viària com en la creació de nous centres de poblament —les troballes recents al jaciment de Ca l'Arnau (Cabrera de Mar) mostren una presència ja important d'elements itàlics vers el 150 aC (MARTÍN, 2002)— i la parcel·lació de les terres de conreu (OLESTI, 1995, 312-314; AGUILAR, OLESTI I PLANA, 1991). A partir d'aquest moment la iniciativa ha passat definitivament a mans dels conqueridors, de manera que el desenvolupament ulterior del país correspon més a la seva història com a part del món romà que a la d'una cultura ibèrica ja ferida de mort.

Résumé

*Los iberos cuarenta años más tarde:
breve bilan de la investigación*

Le développement considérable de la recherche sur la culture ibérique depuis une quarantaine d'années s'est fondé sur des facteurs divers. D'une part, une remarquable amélioration de nos connaissances sur les matériels d'importation, ce qui a permis de préciser considérablement les datations. D'autre part, l'introduction de nouvelles méthodes de travail, fondées sur la prospection systématique et la fouille en extension, ce qui a permis de situer sur des fondements bien plus solides nos connaissances par rapport aux formes d'occupation du territoire et les caractéristiques des habitats. Les études d'archéobiologie ont suivi un rythme plus lent, mais ont donné au cours des dernières années quelques synthèses importantes. L'image que nous pouvons actuellement reconstruire du monde ibérique en Catalogne est celle d'une société complexe, qui depuis la fin du Ve siècle av. J.-C. a atteint un haut degré de développement économique et institutionnel, propre des états archaïques. C'est ce qu'indiquent la remarquable hiérarchisation des systèmes de peuplement, la densité de population élevée, l'intensité de l'exploitation du territoire, ainsi que l'emploi régulier de l'écriture. D'autre part, la nature et le volume des matériels d'importation punique et grecque montrent une relation économique étroite avec le monde colonial et amènent à penser à l'intégration de ce territoire comme périphérie économique dans un système-monde méditerranéen.

En ce qui concerne, finalement, à la formation de la culture ibérique, les points de vue dominants y voient le résultat d'un processus d'évolution interne provoquée par la croissance démographique et l'intensification économique. Il existe toutefois quelques aspects de la culture matérielle qui indiquent la nécessité d'évaluer à nouveau de façon rigoureuse les hypothèses migrationnistes ou diffusionnistes, telle celle qu'a proposée M. Tarradell dans ses *Les arrels de Catalunya*.

Resumen

*Los iberos cuarenta años más tarde:
breve balance de la investigación*

El gran desarrollo de la investigación sobre el mundo ibérico en los últimos cuarenta años se ha fundamentado en diversos factores. Por una parte, la notable mejora en el conocimiento de los materiales de importación, que ha permitido precisar en gran medida las dataciones. Por otra, la introducción de nuevos métodos de trabajo, basados en la prospección sistemática y la excavación en extensión, que han permitido situar sobre unas bases sólidas el conocimiento referente a las formas de ocupación del espacio y las características de los asentamientos. Los estudios de arqueobiología han seguido un ritmo más lento, pero en los últimos años han dado ya pie a algunas síntesis importantes.

La imagen que actualmente podemos reconstruir del mundo ibérico en Cataluña es la de unas sociedades complejas, que desde finales del siglo V aC alcanzan un elevado grado de desarrollo económico e institucional, propio de los estados arcaicos. Así lo indica la profunda jerarquización de los sistemas de poblamiento, la elevada densidad de población, la intensidad de la explotación económica del territorio y la gran difusión de la escritura. Por otra parte, la naturaleza y volumen de los materiales de importación de origen griego y púnico indican una intensa relación económica con el mundo colonial y la probable integración del territorio ibérico como periferia económica dentro de un sistema-mundo de ámbito mediterráneo.

En lo que se refiere, finalmente, a la formación del iberismo, los puntos de vista predominantes tienden a verla como el resultado de un proceso evolutivo provocado por el crecimiento demográfico y la intensificación económica. Existen, sin embargo, determinados aspectos de la cultura material que sugieren la necesidad de evaluar nuevamente, con rigor, las hipótesis de carácter migracionista o diffusionista, como la que en su día propuso M. Tarradell en *Les arrels de Catalunya*.

Referències bibliogràfiques

- AGUILAR, A.; OLESTI, O. i PLANA, R. (1991). «Cadastrés romans a Catalunya: Empordà i Gironès, Cerdanya, Vallès Occidental». *Tribuna d'Arqueologia 1989-1990*, p. 111-124.
- ALONSO, N. (1999). *De la llavor a la farina. Els processos agrícoles protohistòrics a la Catalunya occidental*, Monographies d'Archéologie Méditerranéenne, 4. Lattes.
- ANTHONY, D. (1990). «Migration in Archeology: The Baby and the Bathwater». *American Anthropologist*, 92, p. 895-914.
- ARTEAGA, O.; SERNA, M.R. (1975). «Los Saladares-71». *Noticario Arqueológico Hispánico. Arqueologia*, 3.
- BURMEISTER, S. (2000). «Archaeology and Migration. Approaches to an Archaeological Proof of Migration». *Current Anthropology*, 41, p. 539-567.
- BUXÓ, R.; PONS, E. (1999). «Els productes alimentaris d'origen vegetal a l'edat del ferro a l'Europa occidental: de la producció al consum». Dins: *Actes del XXII Col·loqui Internacional per a l'Estudi de l'Edat del Ferro*. Girona.
- BUXÓ, R.; PONS, E. (2000). «L'hàbitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Llenguadoc Occidental. Actualitat de l'arqueologia de l'edat del Ferro». Dins: *Actes del XXII Col·loqui Internacional per a l'Estudi de l'Edat del Ferro. Sèrie Monogràfica*, 19. Girona.
- DE HOZ, J. (1993). «La lengua y escritura ibéricas y las lenguas de los iberos». Dins: *Actas del V coloquio sobre lenguas y culturas prerromanas de la Península Ibérica*. Salamanca, 1993, p. 635-666.
- HARKE, H. (1998). «Archaeologists and Migrations A Problem of Attitude?». *Current Anthropology*, 39 (1), p. 19-45.
- JOHNSON, A.W.; EARLE, T. (2000). *The Evolution of Human Societies*. Stanford.
- MARTÍN, M.A.; PLANA, R. (2001). «Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la Mediterrània Occidental». Dins: *Actes de la Taula Rodona celebrada a Ullastret, Monografies d'Ullastret*, 2. Girona.
- MARTÍN, A. (2002). «El conjunt arqueològic de ca l'Arnau (Cabrera de Mar, Maresme): un assentament romano-republicà». *Tribuna d'Arqueologia*, 1998-1999, p. 211-228.
- MAJA, C.; PÉREZ JORDÀ, G. (2000). «Ibers. Agricultors, artesans i comerciants». Dins: *III Reunió sobre Economia en el Món Ibèric, Saguntum-PLAV. Extra*, 3. València.
- OLESTI, O. (1995). *El territori del Maresme en època republicana (s. III-I aC). Estudi d'Arqueomorfologia i Història*. Mataró.
- SANMARTÍ, J. (1998). «El món ibèric de la plenitud a la dissolució (segles II-I aC)». Dins: *La moneda en la societat ibèrica, II Curs d'Història monetària d'Hispania*. Barcelona, p. 9-26.
- SANMARTÍ, J. (2000). «Les relacions comercials en el món ibèric». Dins: *III Reunió sobre Economia en el Món Ibèric, Saguntum-PLAV. Extra* 3. València, p. 307-328.
- SANMARTÍ, J. (en premsa). «La formació i desenvolupament de les societats ibèriques a Catalunya». *Bulleti Arqueològic de la RSAT*.

Joan Sanmartí Grego és professor d'arqueologia de la Universitat de Barcelona. Els seus treballs d'investigació s'han centrat en l'estudi de les societats protohistòriques de Catalunya i de Mallorca i en les seves relacions econòmiques i culturals amb el món colonial grec, feniciopúnic i romà. També ha participat en l'excavació i estudi dels materials de la ciutat romana de *Pollentia* (Alcúdia, Mallorca).